

*До разової спеціалізованої
вченої ради ID 12286
Національного наукового центру
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України*

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, доцента, провідного наукового співробітника
Національного наукового центру «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
Перепелиці Сергія Івановича
на дисертацію Сальнікової Ангеліни Олександрівни за темою:
«Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних
правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством», подану на
здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність обраної теми дисертації. Незважаючи на глибину вивчення сучасними вченими України проблем криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, питання використання саме спеціальних знань в цьому аспекті ще не стали предметом комплексного дослідження. З огляду на високу питому вагу цих кримінальних правопорушень у загальній кількості облікованих справ, ступінь важливості завдання щодо їх запобігання, багатоаспектність проблематики використання спеціальних знань у цих видах злочину – ця проблематика є своєчасною, а потреба її дослідження вже тривалий час залишається актуальною не тільки в аспекті забезпечення її наукового обґрунтування, але, і, безумовно, в цілях удосконалення правозащитної діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів. За характером і змістом досліджуваних питань проведене дослідження є одним із перших в Україні комплексним науковим дослідженням проблем використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством. Проведені наукові розвідки стали підставою для узагальнення та формулювання низки концептуальних науково обґрунтованих положень, серед яких:

уперше:

– запропоновано періодизацію розвитку наукового забезпечення щодо розслідування домашнього насильства, застосування спеціальних знань у розслідуванні, що відображає еволюцію правового, соціокультурного й наукового сприйняття явища: від ігнорування у дореволюційний період до сучасних міжгалузевих підходів та стандартизації практик;

– комплексно проаналізовано суперечливість судової практики щодо оцінки непроцесуальних психологічних висновків (матеріалів психодіагностики) і доведено необхідність: уніфікації їх правового статусу, створення механізму сертифікації фахівців, залучених до психологічного профілювання й оцінки наслідків насильства, чіткого розмежування між доказами та допоміжною аналітичною інформацією;

– сформульовано наукові положення та практичні рекомендації щодо проведення допиту під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, із урахуванням вікових, психоемоційних і когнітивних особливостей учасників; визначено типові слідчі ситуації, які зумовлюють необхідність залучення психолога або психіатра; уточнено тактичні вимоги до постановки запитань, організації процесу допиту та забезпечення його фіксації; обґрунтовано доцільність застосування методики процесуального інтерв'ю як гуманістично орієнтованої та доказово ефективної форми комунікації з особами, які постраждали від насильства, особливо з дітьми; доведено, що належна організація допиту є критичним чинником збирання достовірної доказової інформації, мінімізації ризиків повторної травматизації та досягнення завдань кримінального провадження;

– доведено перевагу комбінованого використання спеціальних знань у виді призначення комплексних психоло-психіатричних експертиз стосовно осіб, які ймовірно вчинили кримінальне правопорушення у стані сильного душевного хвилювання або інших афективних станів;

– розроблено організаційно-тактичні засади взаємодії слідчого й інших компетентних суб'єктів під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із домашнім насильством, зокрема психолога, лікаря-психіатра, судово-медичного експерта, криміналіста, спеціаліста в галузі інформаційних технологій, працівників соціальних служб та інших; обґрунтовано доцільність такої взаємодії як передумови ефективної реалізації процесуальних завдань та дотримання прав потерпілих; розроблено рекомендації щодо організації спільної підготовки до проведення процесуальних дій (допит, огляд, слідчий експеримент тощо), визначення функціональних ролей кожного учасника, послідовності дій і способів обміну інформацією; наголошено, що злагоджена міждисциплінарна взаємодія підвищує якість збирання доказів, знижує ризики втрати релевантної інформації та сприяє гуманізації кримінального процесу;

– на підставі аналізу правозастосовної практики та етичних стандартів сформульовано ризики участі психіатра як спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством, серед яких: відсутність чіткої регламентації меж використання ним конфіденційної інформації, отриманої під час медичного обслуговування особи; потенційний конфлікт між професійною етикою лікаря щодо збереження лікарської таємниці і його функціональною участю в слідчих (розшукових) діях; можливість порушення прав особи у разі відсутності її

згоди на розкриття медичних даних; а також ризик підміни процесуального статусу спеціаліста статусом експерта без дотримання передбачених гарантій, що загрожує нівелюванням процедурних стандартів судово-психіатричної експертизи;

удосконалено:

– формулювання категорії «кримінальні правопорушення, пов'язані з домашнім насильством», що відповідає сучасній доктрині кримінального права і актуальному правозастосовному підходу, що забезпечує адекватне відображення складності явища та реалізацію міжнародних стандартів (зокрема принципів Стамбульської конвенції, «4 Р»);

– ідею нормативного закріплення гуманістично-і потерпілоорієнтованих методик проведення слідчих (розшукових) дій щодо осіб, які зазнали насильства або стали його очевидцями, зокрема процесуального інтерв'ю, «Зеленої кімнати» та моделі «Барнахус», які сприяють психологічній безпеці, зниженню травмування й підвищенню ефективності комунікативної діяльності;

– алгоритми практичної реалізації механізмів залучення носіїв спеціальних знань у кримінальне провадження, із визначенням чинників, що свідчать про відсутність єдиних нормативно методичних засад і визначають потребу розроблення адаптивних концептуальних принципів для їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством;

– науково обґрунтовані підходи до встановлення моральної шкоди у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством; обґрунтовано, що оцінка моральної шкоди має базуватися на науково вивіреному аналізі психоемоційного стану потерпілої особи, інтенсивності її переживань та тривалості психологічних наслідків насильства; розкрито роль психологічної експертизи як ключового інструменту для встановлення наявності та обсягу моральної шкоди; наголошено на необхідності розроблення методичних стандартів для експертів, які б уніфікували критерії оцінки та забезпечили судову релевантність експертних висновків, а також усунення нормативних колізій, що перешкоджають ефективному використанню результатів таких досліджень у доказуванні;

дістали подальшого розвитку:

– підхід концептуального відмежування категорій «домашнє насильство», «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» та «кримінальне правопорушення, пов'язане із домашнім насильством». Обґрунтовано, що в площині юридичної науки поняття «домашнє насильство» повинно ототожнюватися саме з кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 126-1 КК України, що є важливою умовою концептуальної єдності та правової визначеності;

– концепт визнання домашнього насильства не лише як фонові обставини, а й як мотиву вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, що

зумовлює необхідність застосування комплексного процесуального підходу, який охоплює збирання доказів, спрямованих не лише на встановлення факту правопорушення, а й на з'ясування контексту міжособистісних взаємин, що є ключовим для належної кримінально-правової кваліфікації;

– ідея легалізації окремих непроцесуальних форм застосування спеціальних знань, таких як психологічна діагностика;

– пропозиція нормативного закріплення обов'язковості залучення лікаря-психіатра до участі у слідчих (розшукових) та процесуальних діях, що проводяться за участю осіб із ознаками психічних розладів у кримінальних провадженнях, пов'язаних із домашнім насильством; доведено, що така участь є критично важливою для забезпечення достовірності процесуальної інформації, дотримання прав і свобод учасників провадження, а також своєчасного виявлення підстав для призначення судово-психіатричної експертизи; акцентовано на потребі розроблення чітких нормативних критеріїв та методичних рекомендацій щодо порядку залучення психіатра, формулювання завдань і взаємодії з іншими суб'єктами кримінального провадження та ін.

Отже, зазначені вище й інші положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертації Сальнікової Ангеліни Олександрівни, свідчать про належний рівень новизни цієї наукової роботи.

Наукову обґрунтованість положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджено відповідністю змісту роботи поставленій меті. Здобувачка цілком слушно визначила об'єкт, предмет, завдання та методологію дослідження. Нею проаналізовано суттєвий масив наукових праць вітчизняних та іноземних науковців і практиків у досліджуваній галузі (філософія, логіка, криміналістика, кримінальний процес, судова експертологія тощо). Ретельно досліджено законодавство України й іноземних країн (як закони, так і підзаконні нормативно-правові акти), що дало змогу запропонувати відповідні зміни.

Результати узагальнення 40 кримінальних проваджень, розслідування яких здійснювалося підрозділами Національної поліції України в період 2018–2022 років за ознаками правопорушень, передбачених ст.ст. 115, 116, 121, 122, 125, 126-1, 152 КК України, а також 25 висновків експертів ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, у тому числі його філій, 230 судових рішень у вигляді ухвал і вироків, оприлюднених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, результати опитування представників правоохоронних і судових органів – складають надійність емпіричної бази дисертації Сальнікової Ангеліни Олександрівни, забезпечуючи достовірність отриманих результатів.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом, оформлення також складають позитивне враження. За змістом і структурою дисертація логічно й послідовно містить вступ, три розділи, що об'єднують дев'ять підрозділів, висновки, перелік використаних джерел (323 найменування)

і додатки. Стиль дисертаційної роботи – науковий, із застосуванням правил сучасного українського правопису.

У розділі 1 «Загальні питання використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» із застосуванням загальнонаукових, філософських і спеціальних методів наукового дослідження розкрито питання сутності та поняття «кримінальні правопорушення, пов'язані із домашнім насильством», охарактеризовано сучасний стан наукового забезпечення проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії, а також форми, у яких ці знання найчастіше застосовуються при розслідуванні злочинів і кримінальних проступків цієї групи.

Наголошено, що суттєвим недоліком чинного кримінального законодавства України є відсутність легального визначення терміна «злочин, пов'язаний із домашнім насильством», що спричиняє суперечності в доктрині та ускладнює правову кваліфікацію відповідних діянь. З'ясовано, що практика Верховного Суду орієнтує правозастосовні органи на контекстуальне, а не формальне тлумачення цього поняття – з урахуванням мотиву, характеру стосунків і обставин вчинення діяння. Доведено, що як вітчизняне, так і міжнародне право визнає домашнє насильство порушенням прав людини, що потребує активної реакції держави в юридичному, соціальному, психологічному та медичному вимірах.

У розділі 2 «Окремі форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» присвячено визначенню особливостей залучення спеціалістів різних фахів до участі в кримінальних провадженнях, розпочатих у зв'язку зі скоєнням кримінального правопорушення, пов'язаного із домашнім насильством.

Розкрито специфіку участі спеціалістів у галузях психології та психіатрії залежно від суб'єкту, із яким вони взаємодіють і характеру слідчої (розшукової) дії, до участі в якій їх залучено. Приділено увагу проблемним аспектам участі спеціалістів у кримінальних провадженнях учасниками яких є неповнолітні потерпілий, свідок, підозрюваний. Визначено тактичні завдання спеціаліста-криміналіста та судово-медичного експерта, залучених до слідчих (розшукових) дій. На підставі узагальнення типових слідчих ситуацій, що формуються у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії доведено, що участь спеціалістів у їх розслідуванні, є не лише доцільною, а й необхідною умовою для якісного, всебічного та гуманного кримінального провадження. Такий міждисциплінарний підхід сприяє забезпеченню прав потерпілих, підвищенню ефективності розслідування та судочинства.

У розділі 3 «Залучення експерта до розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» здійснено комплексний аналіз теоретичних і прикладних аспектів реалізації процесуальної форми

застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні – судової експертизи, з урахуванням специфіки кримінальних правопорушень. На основі вивчення законодавчих джерел, наукових позицій і практики досудового розслідування, сформульовано науково обґрунтовані висновки та пропозиції щодо вдосконалення процесу судово-експертного забезпечення розслідування. Розкрито питання щодо залучення експерта до проведення судових експертиз, зокрема, судово-медичної експертизи, психологічної експертизи, судово-психіатричної експертизи, а також деяких криміналістичних експертиз.

Обґрунтовано доцільність комплексного підходу до призначення експертиз у справах про домашнє насильство, з урахуванням особливостей об'єктів дослідження, структури завдань доказування та потреби в гуманізації правозастосовної практики. Наголошено на важливості нормативного унормування сучасних підходів до використання спеціальних знань, що відповідають міжнародним стандартам захисту прав людини та забезпечують ефективність кримінального судочинства.

Отже, наведені положення засвідчують, що поставлена дисертанткою мета досягнута, завдання вирішені, основні результати – представлено в розгорнутих та аргументованих висновках. У свою чергу, це підтверджує завершеність, актуальність і самостійність дисертаційного дослідження Сальнікової Ангеліни Олександрівни, успішне розв'язання нею важливої наукової проблеми.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях, зарахованих з теми дисертації, підтверджено достатністю їх відображення у фахових наукових виданнях України. Зміст і характер публікацій відповідають вимогам МОН України. До того ж, Ангеліна Олександрівна має достатній рівень апробації результатів дисертації, про що свідчить кількість виступів із доповідями на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах. Загалом, основні результати дисертаційного дослідження викладено у 4 наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, а також 3 тезах доповідей.

Відсутність порушення академічної доброчесності підтверджено результатами аналізу дисертаційного дослідження Ангеліни Олександрівни Сальнікової, яка чітко окреслила коло власних досліджень, а під час використання в роботі наукових результатів, ідей, думок і матеріалів інших авторів, зробила відповідні посилання. Не вбачаю також реального або потенційного конфлікту інтересів щодо здобувачки, її наукового керівника та інших членів разової ради.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що їх можна використовувати в науково-дослідній роботі, законотворчій діяльності, правозастосуванні й освітньому процесі, що підтверджено відповідними актами впровадження.

Зазначене вище є підставою для позитивної оцінки дисертації Сальнікової Ангеліни Олександрівни «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством» як самостійного наукового дослідження з актуальної і важливої для науки криміналістики проблеми. Дисертація відображає всі основні положення та висновки проведеного дослідження, є граматично витриманою та логічно структурованою науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження. На підставі текстуального аналізу положень дисертації Ангеліни Олександрівни Сальнікової, виявлено окремі положення, котрі потребують додаткового пояснення з огляду на їхню дискусійність.

Серед них, зокрема, такі:

1. Підтримуючи позицію авторки щодо поширеної у правозастосовній практиці ситуації отримання довідок, висновків і консультацій психологів поза межами процесуальних форм застосування спеціальних знань, у дисертації недостатньо розкрито потенційні ризики такої практики. Зокрема, поза належною увагою залишилися питання дотримання лікарської та професійної таємниці, валідності застосовуваних психодіагностичних методик, а також процесуального статусу отриманих матеріалів з точки зору їх допустимості як доказів. У зв'язку з цим доцільним видається більш ґрунтовний аналіз зазначених аспектів крізь призму гарантій прав сторін кримінального провадження та вимог кримінального процесуального закону.

2. Дисертантка обґрунтовано приділяє увагу застосуванню моделі барнахусу (с. 115–116), методик «процесуальне інтерв'ю (с. 116–118) і зелена кімната» (с. 117–119) під час допиту неповнолітніх потерпілих від домашнього насильства. Разом із тим у роботі недостатньо розкрито питання процесуального документування участі спеціаліста-психолога (або іншого залученого фахівця) в інших слідчих (розшукових) діях. Також потребує додаткового обґрунтування порядок фіксації його дій, рекомендацій щодо відображення у процесуальних документах застосованих методів комунікації з дитиною тощо. На нашу думку, розроблення відповідних рекомендацій або пропозицій щодо вдосконалення протоколювання таких дій посилює б практичну спрямованість дослідження.

3. Певного уточнення потребувала б структурна побудова розділу 2, зокрема підрозділу 2.3, у якому авторка одночасно розглядає процесуальні та непроцесуальні форми використання спеціальних знань. Попри логічну взаємопов'язаність цих форм, вони мають принципово різний правовий статус, нормативне підґрунтя та механізм реалізації у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим видається доцільним чіткіше структурно розмежувати зазначені форми шляхом їх висвітлення у самостійних підрозділах, що сприяло б підвищенню системності викладу та наукової чіткості відповідних положень.

